

**BOLALARDA TAJOVUZKOR XATTI-HARAKATLARI VA UNGA TA‘SIR ETUVCHI OMILLARNI
O‘RGANISH****Umarov T.M.**

Qo‘qon universiteti, Ilmiy tadqiqotlar departamenti mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotning maqsadi bolalarning bolalik davrida paydo bo‘ladigan tajovuzkor xatti-harakatlarni tasvirlashdir. Ushbu tadqiqotda qo‘llaniladigan usul adabiyotlarni ko‘rib chiqish bilan sifatli tavsiflovchi tadqiqot usuli hisoblanadi. Ushbu adabiyotni o‘rganishda tadqiqotga tegishli bo‘lgan maqolalar, jurnallar va kitoblar kabi turli yozma manbalarni to‘plash va tahlil qilish orqali ma‘lumotlarni to‘plandi. Ushbu adabiyotni o‘rganish natijalari shuni ko‘rsatadiki, bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarning sababi bolalarda noto‘g‘ri ijtimoiy ta‘lim shaklining mavjudligidir, chunki bunday xatti harakatlar bolaga va boshqalarga zarar yetkazishi mumkin. Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarning paydo bo‘lishiga olib keladigan omillar ikkiga bo‘linadi: ya‘ni xulq-atvorni boshqarishda ichki va tashqi omillar bolalik davridagi tajovuz bunday xatti-harakatlarning sabablariga moslashtirilishi va turli tomonlar, jumladan, ota-onalar, o‘qituvchilar va jamiyatning hamkorligini talab qiladi.

Kalit so‘zlar: bolalik, sababchi omillar, tajovuzkor xatti-harakatlarni davolash.

Kirish. Yoshlik Allohning sovg‘asi bo‘lib, uni himoya qilish va to‘g‘ri yo‘naltirish kerak. Har bir ota-ona o‘qitishga va to‘g‘ri ta‘lim berishga mas‘uldir. Darhaqiqat, bolalarga yoshligidanoq ta‘lim berish kerak. Olimlar bolalikni oltin davr deb atashadi chunki 0-8 yosh oralig‘ida bolalar juda muhim o‘zgarishlarga uchraydi, ya‘ni bolaning jismoniy, kognitiv, hissiy va ijtimoiy o‘sishi, ularning optimal rivojlanishi uchun yoshligidan boshlab rag‘batlantirish kerak. Ushbu oltin davr inson hayotida faqat bir marta sodir bo‘ladi va uni keyingi davrga o‘tkazib bo‘lmaydi.

Bolalarning ta‘lim olishi bolaning eng yaqin muhitidan boshlanadi. Har bir bola o‘z muhitining xulq-atvor xususiyatlariga mos ravishda o‘sadi va rivojlanadi. Ta‘lim olamida bolalarga yaqin bo‘lgan uchta muhit mavjud: (1) oila muhiti, (2) maktab muhiti va (3) jamoa muhiti. Uchalasi ham o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bolalik davrida xarakter yoki shaxsiyatning shakllanishiga ta‘sir qiladi. Asosan bolalik ta‘lim bolalarni o‘qishga tayyorlashdan ko‘ra ular uchun yaxshi va qiziqarli muhit yaratishga qaratilgan bo‘ladi. Buning sababi shundaki, yaxshi va ijobiy muhit bolalarga ikki yoki ko‘p aql-zakatni rivojlantirishga yordam beradi, bu ularga kelajakda ko‘plab potentsial beradi.

Yangi tug‘ilgan bolalar turli xil potentsiallarga ega, ulardan biri ijtimoiylik. Bu potentsial bolaning eng yaqin odamlari sifatida ota-onasi tomonidan rag‘batlantirishga muvofiq rivojlanadi. Albert Bandura o‘zining ijtimoiy ta‘lim nazariyasida bolalarda rivojlanadigan xatti-harakatlar bolaning atrofidagi kattalarning xatti-harakatlariga taqlid qilish natijasi ekanligini tushuntiradi. Yaxshi oila muhitida tarbiyalangan bolalarda yaxshi xulq-atvor rivojlanadi, yomon oilada tarbiyalangan bolalarda yomon xulq-atvor rivojlanadi (Laila, 2015). Shu bois, ota-onalar imkon qadar farzandlariga taqlid qilishi mumkin bo‘lgan yaxshi xulq-atvorni singdirish orqali ular uchun qulay muhit yaratishlari kerak.

Agressiya - bu jamiyatda kattalar tomonidan ham, o‘smirlar tomonidan ham, bolalik davrida ham sodir bo‘ladigan odatiy hodisaga aylangan xatti-harakatlardir. Berkowitz fikricha, zo‘ravonlik,

tajovuzkor xulq-atvorning bir turi, butun dunyoda sodir bo‘lishi mumkin va jamiyatning barcha qatlamlari, ham yosh, ham keksa, tobora murakkab va murakkab shakllarda sodir bo‘ladi.

Bolalar ba‘zan kattalarning tajovuzkor xatti harakatlariga guvoh bo‘lishlari ham mumkin. Buning oqibatida bolalar ham boshqalarga hujum qilishni va zarar yetkazishni yaxshi ko‘radigan bo‘lib shakllanishi mumkin. Odatda bolalar bir-birlarini taniy boshlagan payt o‘zaro narsa talashib tortishishlari va natijada esa ular xohlagan narsaga erisha olmasalar, umidsizlikka dosh berishni o‘rganadilar. Bolalar boshdan kechirgan umidsizlik hissi ko‘pincha ota-onalar tomonidan ongsiz ravishda cheklanadi. Masalan, bola hafsalasi pir bo‘lganidan yig‘lasa, ota-onalar turli yo‘llar bilan tasalli berish, chalg‘itish, ba‘zan esa hatto ko‘ngillarini ko‘tarishga urinadi, shunda ular yig‘lamaydilar. Bu ota-onalarning harakatlari bolaning his tuyg‘ularini erkin ifoda etishga imkon bermaydi. Agar bu doimiy ravishda sodir bo‘lsa, u tajovuzkor xatti-harakatlarning paydo bo‘lishi qo‘zg‘atadi. Bolalik davrida shakllangan tajovuzkor xatti-harakatlar noto‘g‘ri xatti-harakatlardir. Bu xulq-atvorga bir qancha omillar, ya‘ni oila, ijtimoiy-madaniy, maktab va shaxsiy omillar ta‘sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, unga yoshi, tajribasi, jinsi va ijtimoiy-iqtisodiy holati ham ta‘sir qiladi (Arifa, 2018). Zo‘ravonlik holatlari ko‘payishi bilan birga bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlari ko‘paymoqda. Misol uchun: O‘zbekistonda 9 oy davomida bolalarga nisbatan 1240 ta zo‘ravonlik holati qayd etilgan. Zo‘ravonlik oqibatida 22 bola halok bo‘lgan.

Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarga ta‘sir qiluvchi omillar:

1. Ta‘lim. Ota-onaning qo‘pol munosabati, e‘tibor va nazoratning yetishmasligi, his-tuyg‘ularni boshqarish bo‘yicha o‘rgatishning etishmasligi bolaning tajovuzkor bo‘lib qolish ehtimolini oshiradi.

2. Tengdoshlar. Agressiv yoki harakatchan tengdoshlar bilan muloqot qilish antisotsiyal, bolalarni bunday xatti-harakatlarga taqlid qilishga undashi mumkin.

3. Ommaviy axborot vositalarining salbiy yoritilishi. Zo‘ravonlik va tajovuzni o‘z ichiga olgan media kontenti bo‘lishi mumkin bolalarning o‘zini tutishi va muayyan vaziyatlarga qanday munosabatda bo‘lishiga ta‘sir qiladi.

4. Oilaviy muhit. Noto‘g‘ri oila muhiti, oila a‘zolari o‘rtasida samarali muloqotning yo‘qligi, avtoritar tarbiya, shuningdek, oiladagi nizo va zo‘ravonlik bolalarni tajovuzkor xatti-harakatlarga taqlid qilishga yoki tajovuzkor xatti-harakatlarga olib keladigan stressni boshdan kechirishga moyil bo‘lishi mumkin.

Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarga qarshi kurash strategiyalari:

1. Ta‘lim va ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish. Ta‘lim va ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish bolalardagi tajovuzkor xatti harakatlarga qarshi kurashning samarali strategiyasidir. Ijtimoiy ko‘nikmalar - bu shaxsning boshqalar bilan ijobiy munosabatda bo‘lish, his-tuyg‘ularni tan olish va boshqarish, nizolarni konstruktiv hal qilish qobiliyati. Bolalarga ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish orqali ular ijtimoiy muhitga yaxshiroq moslasha oladilar va o‘zlarini tajovuzkor tutish tendentsiyasini kamaytiradilar.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish quyidagilar:

A. Ijtimoiy ko‘nikmalarni aniqlash va ya‘ni bolalar qanday ijtimoiy ko‘nikmalarni yaxshilashlari kerakligini aniqlash. Masalan, muloqot qobiliyatlari, yengish qobiliyatlari his-tuyg‘ular, boshqa odamlarning nuqtai nazarini tushunish va nizolarni hal qilish.

B. Simulyatsiya yaxshi misoldir bolalar bilan kundalik munosabatlarda kerakli ijtimoiy ko‘nikmalarni namoyish etish. Masalan, stressli vaziyatlarga duch kelganda his-tuyg‘ularni xotirjamlik bilan boshqarish yoki xushmuomalalik bilan gapirish va boshqalarning fikrini hurmat qilish.

C. Trening va amaliyot orqali mashqlar va simulyatsiyalar bilan ta‘minlash bolalar bo‘lgan turli xil ijtimoiy vaziyatlar ijtimoiy ko‘nikmalardan foydalanishi kerak. Masalan, bilan ziddiyatni rol o‘ynang mashq qilish uchun do‘stlar yoki oila muammolarni ijobiy hal qilish.

D. Ijobiy fikr bildirish bola muvaffaqiyatli foydalanganda ijobiy mustahkamlash ijtimoiy ko‘nikmalar. Ijtimoiy muammolarni hal qilishdagi sa‘y-harakatlari uchun ularni rag‘batlantirish va mukofotlash.

E. Hamkorlikda o‘rganish, bolalarni ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rganish va muhokama qilishga jalb qilish. Ularni his tuyg‘ulari va qarashlari haqida gapirishga majbur qiling, shunda ular xatti-harakatlarining boshqalarga ta‘sirini yaxshiroq tushunishlari mumkin.

F. O‘yin va hikoyalardan foydalanish. Rolli o‘yinlardan foydalaning yoki ijtimoiy tasvirlash uchun hikoyalar vaziyatlar va ijtimoiy ko‘nikmalardan foydalanish usullari boshqa odamlar bilan o‘zaro munosabatda.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish va o‘rganish ota-onalar, o‘qituvchilar va boshqa manfaatdor tomonlardan sabr-toqat va izchillikni talab qiladi. Bundan tashqari, har bir bolaning o‘rganish tezligi har xil ekanligini tan olish muhimdir.

Bolalarning yaxshi tomongarivojlantirishda quyidagilarga amal qilinsa maqsadga muvofiq bo‘lardi:

1. Individuallik, Har bir bolaga yondashuvni moslashtirish kerak. Ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish to‘g‘ri amalga oshirilsa, bolalarda kuchli ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga, tajovuzkor xatti-harakatlarni kamaytirishga va ularning ijtimoiy munosabatlar sifatini yaxshilashga yordam beradi.

2. Samarali muloqot, boshqaruv kabi ijtimoiy ko‘nikmalarga o‘rgatish his-tuyg‘ular va muammolarni hal qilish bolalarga zo‘ravonlikka murojaat qilmasdan nizolarni yengishni o‘rganishga yordam beradi.

3. Yaxshi namunalar. Bu juda muhim ota-onalar va kattalar bolalarga yaxshi namunabo‘lib, his-tuyg‘ular va mojarolar ijobiy va tinch yo‘l bilan hal qilish bolalarda ham shunday ko‘nikma shakllanishiga olib keladi.

4. Nazorat va o‘z-o‘zini nazorat qilish. Bolalarni yaxshi nazorat qilish va aniq chegaralarni belgilash tajovuzkor xatti harakatlarning oldini olishga yordam beradi.

5. Atrof-muhitni boshqarish. Xavfsiz, qo‘llab quvvatlovchi va ijobiy muhit yaratish tajovuzkor xatti-harakatlarning sabablarini kamaytirishga yordam beradi.

6. Kognitiv xulq-atvor terapiyasi. Ushbu terapiya bolalarga tajovuzkor xatti-harakatlarni rag‘batlantiradigan salbiy fikrlar va xatti harakatlarni aniqlashga yordam beradi va ularni yanada ijobiy narsalar bilan almashtiradi.

7. Oilaviy maslahat yondashuvi: Bolaning tajovuzkor xatti-harakatini aniqlash uchun oilani davolash jarayoniga muammolar va o‘zgarishlar jalb qilish. Buning natijasida bolaning xolatini aniqlash mumkin.

8. Nizolarni hal qilish strategiyalari bo‘yicha trening. Bolalarga nizolarni hal qilishning zo‘ravonlikdan foydalanish o‘rniga samarali usullarini o‘rgatish kerak.

Har bir bolaning tajovuzkor xatti-harakatlarida o‘ziga xosligi va murakkabligi bor. Shu sababli, taqdim etilayotgan tadbirlar bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirilishi va hissiy va ijtimoiy jihatdan sog‘lom bolalar rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratishda ota-onalar, o‘qituvchilar va jamiyatning faol rolini o‘z ichiga olishi kerak. Farzandingizning tajovuzkor xatti-harakati juda bezovta qilsa yoki uzoq vaqt davom etsa, qo‘shimcha yordam uchun psixiatr yoki psixolog bilan bog‘lanish tavsiya qilinadi.

Munozara.

1. Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlar Bolalar vaziyatdan norozi bo‘lib, o‘z his tuyg‘ularini g‘ayri tabiiy tarzda ifodalaganligi sababli, tajovuzkor xatti-harakatlar salbiy ma‘noga ega bo‘lgan xatti-harakatlardir, chunki u atrofdagilarga jismoniy va ruhiy zarar yetkazish bilan yakunlanadi.

"Agressiv" atamasi o‘quvchilarning xatti-harakatlarini, ongda avtomatik ravishda mavjud bo‘lgan boshqa mavjudotlarga jismoniy zarar yetkazish shaklini tasvirlash uchun ishlatiladi. Bolalikdagi his-tuyg‘ularning shakllaridan biri tajovuzkorlik orqali ifodaladigan g‘azabdir. Bu bolalar odatda g‘azab yoki umidsizlik natijasida qiladigan harakatdir. Yuqoridagilardan shunday xulosaga kelish mumkinki, tajovuz – qasddan boshqalarga zarar yetkazish va og‘ir oqibatlariga olib keladigan xatti-harakatlar orqali namoyon bo‘ladigan g‘azabni ifodalash shaklidir.

Bolalik davridagi bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlar:

- (1) jismoniy tajovuzkorlikdan iborat degan fikrga mos keladi;
- (2) portlovchi tajovuzkorlik;
- (3) og‘zaki tajovuzkorlik;
- (4) bilvosita tajovuzkor.

Jismoniy tajovuz - bu maqsadli tajovuzkor xatti-harakatlar sodir etish orqali zo‘ravonlik yoki boshqalarga zarar yetkazish. Jismoniy tajovuz boshqa shaxslarga yoki boshqa narsalar zarar yoki noqulaylik tug‘dirish maqsadida amalga oshiriladi. Ular urish, chimchilash, tepish va boshqa odamlarni haqorat qilish hisoblanadi.

Og‘zaki tajovuz - bu tajovuzkor xatti-harakatlar boshqalarga og‘zaki hujum qilishga qaratilgan, qattiq so‘zlarni gapirish. Bunda vulgar so‘zlardan foydalanish, boshqalarning ota-onasini haqoratlash, o‘zgalarni hayvon nomlari bilan chaqirish kabi bir qancha misollarni keltirishimiz mumkin.

Portlovchi tajovuz - bu sababsiz amalga oshiriladigan tajovuzkor xatti-harakatlar, masalan, sababsiz g‘azab.

Bilvosita tajovuz - masalan, o‘qituvchiga yolg‘on gapirish, boshqa bolalarga xato qilganliklarini aytish. Agressiv xatti harakatlar odatda boshqa odamlarga taqlid qilish yoki kuzatish natijasida yuzaga keladi. Bundan tashqari, xatti harakatlar bolalar yoki shaxslar tomonidan taqlid qilinadi. Agressiv xulq-atvor biologik asosda o‘rganilgan xatti harakatlardir

Xorijlik olimlar Bandura va Glew fikricha, bolalardagi tajovuzkor xatti harakatlar ota-onalar tomonidan ishlab chiqilgan oilaviy muhitdagi xatti-harakatlarning natijasidir. Oilasida yomon xulq-atvorni namoyon qiladigan, qo‘pol gapiradigan va tez-tez urishadigan ota-onalar bolalariga tajovuzkor xatti harakatni taqlid qilishlari va rivojlantirishlari uchun sharoit yaratib beradi.

Yosh bolalarda xulq-atvorni keltirib chiqaradigan omillar Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlar bir necha omillar tufayli yuzaga keladi. Ichki omillar va tashqi omillar mavjud.

Ichki va tashqi omillar:

- (1) bolaning yaqin atrofi, ya'ni oila;
- (2) bolaning muhiti;
- (3) bolalar va do'stlari o'rtasidagi ijtimoiy muhit;
- (4) umidsizlik, provokatsiya va taqlid qilish;
- (5) situatsiya sabablar;
- (6) shaxsiy fazilatlar;
- (7) raqobat;
- (8) biologik omillar;
- (9) iqtisodiy omillar;
- (10) video o'yinlar.

Analiz. Gentile va boshqalar bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarning sabablari 5 narsaga bo'linganligini ta'kidlaydi; (1) ota-onalarning yomon aloqasi; (2) bolalar ota-onalarining tajovuzkor xattiharakatlariga taqlid qiladilar; (3) bolaning zo'ravonlik qurboni sifatida tajribasi; (4) bolalar ijtimoiy tarmoqlarda zo'ravonlik harakatlariga duchor bo'lishlari; (5) bolalar jinsiy aloqaga duchor bo'lishadi. Gentilening so'zlariga ko'ra, tadqiqotchi quyida bir nechta tegishli tadqiqotlarga havola qiladi.

Oila muhiti asosiy sababchi omil hisoblanadi, chunki oila bolaning eng yaqin muhiti hisoblanadi. Oila omillari sabab bo'lganligini ko'rsatadigan tadqiqot Pratiwi va boshqalar tomonidan o'tkazildi. Natijalar 5-6 yoshli bolalarning avtoritar tarbiyasi va tajovuzkor xatti harakatlari o'rtasidagi bir tomonlama munosabatlar, ya'ni avtoritar tarbiya darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, bolaning tajovuzkor xatti-harakati shunchalik yuqori bo'ladi. Bolalarni avtoritar tarbiya uslubi bilan tarbiyalagan ota-onalar ko'proq bolalarida tajovuzkor xatti-harakatlarni namoyish etilganini ma'lum qildi.

Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi muloqot ham tajovuzkor xatti-harakatlarga ta'sir qiladi. Bu Siahhaan tomonidan o'tkazilgan tadqiqotdan ko'rinib turibdi. Natijalar shuni ko'rsatdi Agressiv xulq-atvoriga ota-ona muloqotining ta'siri bor. Uydagi ota-onalar bolalar bilan ochiqchasiga, avtoritar tarzda muloqot qilmaydi, bolalarni e'tiborsiz qoldiradi, bolalarni g'azablantiradi tajovuzkor og'zaki xatti-harakatlar. Va bir nechta aloqa turlarini o'rganishga ko'ra, bir tomonlama aloqa mavjud bolalarda og'zaki tajovuzkor xatti-harakatlarning paydo bo'lishiga eng katta ta'sir ko'rsatadi.

Oiladagi nomutanosib munosabatlar, ajralishga olib kelishi ham bolalarda tajovuzkor xattiharakatlarning sabablaridan biridir. Bu tadqiqot natijalariga mos keladi, ya'ni ajralish bolalarning tajovuzkor bo'lishiga olib keladi. Xulq-atvori va ota-onalar va o'qituvchilar birgalikda e'tibor berishlari va yetarlicha mehr bilan ta'minlashlari, bolalarning imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishlari juda muhimdir.

Qashshoqlikda yoki iqtisodiy jihatdan noqulay muhitda o'sgan bolalar tajovuzkor xatti-harakatlarni namoyon etishlari mumkin. Bu ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli past bo'lgan oilalarning bolalari tajovuzkor xatti-harakatlarga moyil ekanligini ko'rsatadigan tadqiqotlar (Falah va boshq.,

2020) tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Agressiv xatti-harakatlarning paydo bo‘lgan shakllari og‘zaki, jismoniy yoki bilvosita bo‘lishi mumkin. Rivojlanayotgan tajovuzkor xatti-harakatlar kamroq qulay muhit va amalga oshirish natijasida yuzaga keladi.

Qondirilmagan ehtiyojlar. Zo‘ravonlik sahnalarini o‘z ichiga olgan video o‘yinlar bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarni ham qo‘zg‘atishi mumkin. Chunki, bolalar kulgili bo‘lgan narsaga taqlid qiladi. Bu borada tadqiqot olib brogan Romanning tadqiqot natijalariga ko‘ra, onlayn o‘yinlarga, xususan, Mobile Legend: Bang-Bang o‘yiniga qaram bo‘lgan bolalar bolalarning tajovuzkorligiga sezilarli ta‘sir qiladi, ma‘lumotlarni statistik tahlil qilganda, natijalar shuni ko‘rsatadiki, bolalarning onlayn o‘yinlarga qaramlik darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, bolaning tajovuzkorlik darajasi ham shunchalik yuqori bo‘ladi.

Bir qator tadqiqotlar natijalaridan xulosa qilish mumkinki, bolalik davrida tajovuzkor xatti harakatlarni keltirib chiqaradigan ikkita omil, ya‘ni ichki omillar va tashqi omillar mavjud. Ichki omillar bolaning ichidan, tashqi omillar esa bolaning tashqarisidan, masalan, tashqi muhitdan kelib chiqadi.

Maktab ta‘limida o‘qituvchi markaziy shaxsdir. Agressiv xulq-atvorga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlashda foydalanish mumkin bo‘lgan ba‘zi printsiplar orasida Skinnerning operant konditsiyasidan ishlab chiqilgan xatti-harakatlarni o‘zgartirish kiradi, bu besh bosqichni o‘z ichiga oladi:

- (1) xatti-harakatlarni o‘zgartirish uchun maqsadlarni belgilash;
- (2) tegishli daromadni aniqlash;
- (3) xulq-atvorni o‘zgartirish tartib-qoidalarini o‘rnatish;
- (4) muayyan protseduralarni amalga oshirish va natijalarini qayd etish;
- (5) baholash va qayta ko‘rib chiqish.

Xulq-atvor va qiymat ma‘lumotlariga oid uchta nazariy nuqtai nazar ishlab chiqilgan, xususan:

- (1) qadriyatlar va xatti-harakatlarga misollar keltirilgan;
- (2) qadriyatlar va xulq-atvor mustahkamlanadi;
- (3) o‘rganilgan qadriyatlar va xatti-harakatlar.

Ba‘zi bildirilgan fikrlarga asoslanib, biz bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlariga qarshi kurashni turli yo‘llar bilan, ham modellashtirish, ham namunali-indikativ, turli xil tadbirlar yordamida amalga oshirish mumkin degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Usullari. Maktablar ota-onalarni qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratishga jalb qilishlari kerak. Maktablar ota-onalarni turli tadbirlarga sherik sifatida jalb qilishlari mumkin.

Ota-onalarning o‘z farzandlarining ta‘limida sherik sifatida ishtirok etishi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- (1) ota-onalarga farzandlari nima qilayotgani haqida aytib berish uchun ochiq eshiklar yoki oilaviy yig‘ilishlar;
- (2) ota-onalar bilan individual uchrashuvlarni rejalashtirish;
- (3) ota-onalar o‘quv dasturlari va o‘quv ishlanmalaridan xabardor bo‘lishlari uchun bolaning sinfi eshigiga joylashtirilgan haftalik dars rejasi;
- (4) maqolalarni taqdim etish.

Xulosa Agressiv xulq-atvor ijtimoiy ta'lim qobiliyatsizligining bir shaklidir, chunki xatti-harakatlar o'ziga va boshqalarga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan salbiy his-tuyg'ularni ifodalash shaklidir. Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarning paydo bo'lishiga ikki omil ta'sir qiladi: ichki va tashqi. Yoshlik davridagi tajovuzkor xulq-atvorni boshqarish ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarini yengish va nazorat qilish uchun birgalikda harakat qilish maqsadga muvofiqdir. Bolalarning tajovuzkor xulq-atvoriga turli omillar ta'sir qiladi va samarali choralar ushbu omillarni hisobga olishi kerak. To'g'ri yondashuv bilan bolalar o'z his-tuyg'ularini boshqarishni va ijobiy bo'lishni o'rganishlari mumkin tajovuzkor xatti-harakatni kamaytirish yoki tegishli tarzda hal qilish uchun boshqalar bilan o'zaro munosabatda samimiy bo'lish talab etiladi.

Asosan amalga oshirilishi mumkin bo'lgan takliflar bu tadqiqot natijalari ota-onalar bolalarga qo'llashi kerak bo'lgan to'g'ri ta'lim va bolalarda ijobiy xulq-atvorni uyg'otadigan qulay muhitni yaratish, ota-onalar, o'qituvchilar va jamiyat o'rtasidagi muloqot va hamkorlik ham zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamajonova Xurshida Qosimjon qizi, MAKTAB O'QUVCHILARIDA AGRESSIV XULQ-ATVORNING NAMOYON BO'LISHI VA UNI BARTARAF ETISH MEXANIZMLARI, VOLUME 1 | ISSUE 2 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2021= 5.423
2. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности. - СПб, 1995.18 б. 2. Захаров Л.И.
3. Психотерапия неврозов у детей и подростков. Москва 2012.239б. 3. Змановская Э.В.
4. Девиантология (психология девиантного поведения)- М.: Академия, 2004.-288 б. 4.
5. Психология агрессивного поведения, Ильин Е., Питер, 2014. 35-б.
6. Maxmudova Zilola. (2023). TALIM MUASSASI RAHBARLARIDA YUKSAK AXLOQIY SIFATLARI RIVOJLANTIRISH. International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives, 1(2), 78–83. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/17>
7. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIRNI O'RGANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 22-27.
8. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O 'QISHNI YETKAZIB OLIHGA QIYNALAYOTGAN O 'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 9-13.
9. Umarov Tokhirjon. (2024). PROVISION OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN EXTREME SITUATIONS IS SOCIAL. International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives, 2(2), 1–6. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/28>
10. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических

взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-
INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(2), 5-12.

<https://nuzjournals.uz/index.php/yoiit/article/view/79>

11. Умаров Тохиржон. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОТНОШЕНИЙ
МЕЖДУ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ РАЗНЫХ РЕЛИГИЙ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 3(2), 18–25.
Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/655>

12. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O ‘QISH SAVODXONLIGINI O ‘RGANISH (PIRLS).
Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 14-17.

13. Умаров, Т. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИГРУШЕК НА ДЕТСКУЮ
ПСИХОЛОГИЮ. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 18-21.

14. Otto, M., & Thornton, J. (2023). JAHON IQTISODIYOTI VA XALQARO MUNOSABATLAR. QO
‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 216-219.

15. Mampurjonovich, U. T. (2022). WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL
RELATIONS. ФГБОУ ВО «КАБАРДИНО-БАЛКАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМ. ХМ БЕРБЕКОВА». КОЛЛЕДЖ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ЭКОНОМИКИ
(РОССИЯ) ИСЛАМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТСКИЙ КОЛЛЕДЖ ТАЗКИЯ, 142.

16. Mampurjonovich, U. T. (2023). JAHON IQTISODIYOTIDA YANGI INDUSTRIAL
DAVLATLARNING TUTGAN O‘RNI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 344-345.

17. Umarov Toxirjon Mampurjonovich. (2024). ERKIN IQTISODIY ZONALARDA
TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA INNOVATSIYALAR VA INVESTITSIYALARNI
RAG‘BATLANTIRISHDA KLASHTER YONDASHUVINING O‘RNI. INTERNATIONAL CONFERENCE OF
NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES, 1(1), 156–167. Retrieved from
<https://universalconference.us/universalconference/index.php/ICNSHS/article/view/277>